

Јанко Рамач

Универзитет у Новим Садзе
Филозофски факултет
Одделење за русинистику
janko.ramac@ff.uns.ac.rs

УДК 811.161.2(497.113)"175/185"
<https://doi.org/10.18485/slavistika.2021.25.2.1>
Оригиналан научни рад
примљено 3.10.2021.
прихваћено за штампу 6.10.2021.

ПОЧАТКИ КИРИЛСКЕЙ ПИСМЕНОСЦИ РУСНАЦОХ У БАЧКИ И СРИМЕ ОД ПОЛОВКИ XVIII ПО ПОЛОВКУ XIX ВИКА

У статї ће презентује материјали котри шведоча о початкових писменосци Руснацох у Бачки и Сриме, у првих сто роков њиховог пребуџавања на тих просторијама. У рускјиј лингвистици тому питању не пошвећене достајно уваге. Правда, у тим чаше тога писменосец лем починала и ише не мала ушорени норми и не посцигла окремни досяги, али је зачувавање заслужује научну увагу. У официјалнјиј дјељносци грекокатоличкјиј цркви и општинскјиј администрацији преовладовала је латиница и латинскиј језик. И у приватнјиј преписки духовних особох углавним преовладовала је латинскиј језик. Значну часц кирилскјиј писменосци Руснацох у наведзеним периодима творају литературу и лјитописне нашељдство: рукописниј зборници духовнјеј прози и поезији и народниј лјитописи, који су уж частично буђе предмет научног спаѓања и ту га не будзиме окреме споминац.

У тим прилогу пошвећиме увагу кирилскјиј писменосци, преважно у домунији црквонјиј и општинскјиј администрацији, и у приватнјиј писмох. Тот материјал интересантни је корпус за анализу початковог развоја писменосци. Може провадзицјиј како поединци дакеши приспособијују језик и ортографију конкретнјиј ситуацији. У даених текстовима преовладују елементи црквонјославјанскјег језика у његовом русинскјем редакцијиј Карпатскјег ареала, с елементима бешеда Русинох у Горњици або менеј чи већеј присутнјиј пријметох народнјеј бешеди Руснацох у Бачки и Сриме. У комуникацијиј зоз православнимиј Сербами Руснаци хасновали елементи карактеристичниј за славеносербскјиј језик и његову ортографију. У прилогу пре лепшу илустрацију наведзенија карактеристичнија приклади.

Кључни слова: Руснаци у Бачки и Сриме, кирилска писменосци, црквонјославјанскиј језик, народна бешеда, славеносербскјиј језик.

The article presents the material that sheds light on the beginnings of literacy of the Ruthenians from Bačka and Srem in the first hundred years of their life in this area. In Ruthenian linguistics that issue has not been sufficiently researched so far. It is true that at that time their literacy was at its beginnings and that it did not have regulated norms nor did it achieve high goals, but what was preserved deserves scholarly attention. In the official activities of the Greek Catholic Church and the municipal administration Latin script and the Latin language prevailed. Even in private correspondence of clergymen Latin was mainly used. A significant part of Cyrillic literacy of the Ruthenians in that period consists of literary and chronicle heritage: manuscript collections of religious prose and poetry and folk chronicles, which have already been the subject of scholarly observation and are not reviewed here.

In this article we focus on Cyrillic literacy, mainly in the domain of church and municipal administration, as well as in private correspondence. This material is interesting as a corpus for the analysis of the beginnings of literacy in which one can trace how some individuals in certain cases adapted language and orthography to a particular situation. In some texts we can see the predominance of the elements of the Church Slavonic language in its Ruthenian recension of the Carpathian area with elements of the Ruthenian dialect in Hornjica or more or less present features of the Ruthenian vernacular in Bačka and Srem. In communication with the Orthodox Serbs, the Ruthenians used the elements characteristic of the mixture of the Russian Church Slavonic language with the Serbian vernacular and its orthography. For the purpose of better illustration, characteristic examples are given in the appendix.

Keywords: Ruthenians in Bačka and Srem, Cyrillic literacy, Church Slavonic language, vernacular, mixture of the Russian Church Slavonic and the vernacular Serbian language.

Од початку присельовання зоз просторах сиверовосточній Угорській до Южній Угорській, до Бачки і Сріму, Руснаци у містах дзе ше населяли у векшим чишли сновали своїм грекокатоліцьким парохій і конфесійни школи, хто-ри по початку ХХ віка були главні центри їх писменосци. Релігійна при-падносць, одночасно позиція медзі християнським Востоком і Заходом, охабели щліди і у їх писменосци. У офіційній церковній і швєтовній комунікації і адміністрації, та аж і у медзисобній приватній преписки руського священства, од самого початку переважно хаснована латиниця, найвець латинські, а меней німецькі і мадярські язик. У велью меншій міри присутні кирилица, на церковнославянським языку або на мішанії церковнославянського з елементами народній бешеди Руснацох на тих просторах і язика Русинох у сиверово-сточній Угорській.

О латинській писменосці у приватній преписки руського священства у Бачки у другій половині XVIII і на початку XIX віка зме опубліковали окрему статтю (Рамач 2020). На рукописне нашлідство Руснацох у Бачки і Сріме, углавним на зборніки духовній поезії і прози і на народні хроніки перши обраціли увагу Володимир Гнатюк (Гнатюк 1898; 1902) і Іван Франко (Франко 1899; 1906) на конці XIX і початку ХХ віка. За руську духовну рукописну поезію ще интересував чеський науковець Франтишек Тихі (Tichý 1928; 1931; Тихі 1932). У другій половині ХХ віка на туторі файту народній літератури обраціли увагу Михайло Ковач (Ковач 1973; 1977), Александер Дуличенко (Дуличенко 2002; 2009), Юліян Тамаш (Тамаш 1997: 41–69), Юліян Рамач (Рамач 2002: 541–553) і Янко Рамач (Рамач 2010; 2011; 2016; 2018; 2018a). Анамарія Рамач Фурман обявела єдну роботу у хторей дава лінгвістичну аналізу рукописного зборніка з другої половини XIX віка (Рамач Фурман 2019).

У тим прилогу окремна увага будзе пошвецена приватній преписки і урядовим текстом церковній або локальній општинській адміністрації котри писани з кирилкою на церковнославянським або русинським/руським языку од половини XVIII по половину XIX віка.

Найстарши зачуваний документ Руснацох у Бачки на кирилці – писмо керестурського пароха Георгія Росія зоз вересня 1756. року, пейць роки по офіційним присельованню Руснацох до Керестура і сновання першої греко-католіцької парохії. Росі написав писмо Янкові Скрипкові, игуменові монастира у Марія Повчу (*Máriapócs* – нєшка у сиверо-восточній Мадярській). Написане є на церковнославянським однаково на тогочасним кнїжним языку Русинох Мукачевської єпархії, котри уствари мішаніна церковнославянського зоз елементами народного языку Русинох у сиверовосточній Угорській. Писмо уж було публіковане у цалосци, а пре його значносць ту приложиме виривки з нього і обрацімеме увагу на даєдні язичні прикмети. Інтересантне же Росі лєм по даскељомешачним пребуванню у Керестуре і одредзених контактох з православними Сербами з околних населеньох уноши до писма на русинським даєдні елементи сербського языка, поведзме *"фала л'ѣпо"*. Мож предпоставиц же то зробел же би своїому предпоставленому і на такі способ илустровал часц реальносци у котрой жил. У писмі Скрипкові Росі описує своё положене и обставини у парохії до хторей го послал мукачевски єпископ. Наводзиме виривки:

„Радуй ся, весело скакай для утѣшы всѣхъ нашихъ жыў фала лѣпо за вся. На меришынахъ рацкіхъ мушу ся рад не рад яко ворон послатый изъ Ноевого ковчега забавляти, хоцай и чась бы быль юж ко братолюбию вашему ся вертати.” (...) „Я тое ся дознавши, постериగъ и попа рацкого со аппараты и ладкою поимати и моей парохії на ланцъ всадити до арешту дал ...” (Удвари 1989: 253).

Георгий Роси треци по шоре священік котры службовал у грекокатоліцкай парохії у тедышнім Вельким Керестуре – нешкайшим Руским Керестуре. Остало о нім записане же бул монах, образовани: знал латински, русински и мадярски язик. Пре свой спрованасе и насиленіцке одношэнс тут православному священікові Димітрыйові зоз сущедного валалу, котры потайно приходзел и подзельвал обряды у його парохії, Роси бул наяр 1759. року врацены до Мукачевскага манастира, одкаль ту пришол (Gavrilović 1977: 159–163; Костельник 1998: 108–111).

Окрем того писма, з часу кед Руснацы грекокатолікі у Бачки були под юрисдикцию римокатоліцкай Калочскай архиепископії (1751–777), у парохийных архивох у Руским Керестуре и Коцуре не зачуваны документы писаны на кирилки або на латиници. У Архіве Калочскай архиепископії з наведзеного періоду зачуваны числены документы котры ше одноша на тоти два грекокатоліцкі парохії, але писаны углаві на латинским, ридше на мадярским языку.

Матичны кніжки ше у керестурскай парохії почали водзиц од 1767. року, але перша не зачувана. Гавриїл Костельник у свой Хроніки керестурскай парохії наводзі же ю 1915. року мал у рукох (Костельник 1998: 96), а у свой приповедкі *Агафія – старого попа дзвівка* наводзі краткі віпис зоз неё, писаны з кирилицу на церковнославянским языку: „*Року 1767. Мца Декембрій Азъ іерей Міхаілъ Мучонѣ парохъ в велико Керестурскій ... року у мца тогожде дня 1 окрестихъ и миропомазахъ раба божог(о) Андрея рожденого отъ род(ителей) закон(но) венчанихъ Молнаръ Іосифъ и Марій жени его. Кре(стний) отецъ и Кре(стна) мати биша Папъ Мігаль и Агафія старого попа дзвівка*” (Костельник 2011: 109). Тот вірівок єдине свідоцтво о языку и ортографії першай керестурскай матичнай кніжки.

Друга матична кніжка кресцених, вінчаних и умартых зачувана по нешкі, водзена на церковнославянским языку од 20. януара 1779. року по 11. децембер 1782. року, а 16. децембра того року новы управитель парохії Сільвестер Бубанович почал ю водзиц на латинским языку и од теды так предлужене. През спомнүти штири роки (1779–1782) до кніжки упісавали пейцме священікі: Яков Сільваши, Лука Сташински, Янко Надь, Димітрый Попович и Михайло Палінкаш (Міз 2016; Костельник 1998). У ёх церковнославянским языку не находзіме элементы народней бешеди прето же ше у матрикулы записавало по узвичасных формулаций за кресцене, вінчане и ховане, найчастейшэ: „*Азъ Иерей (мено) дня ... окрестихъ и миромпомаз[ахъ] (мено) ў род[ителей] зак[онно] вѣнч[анихъ]*” и подобне, або: „*Азъ Иерей (мено) повѣнчахъ або погребохъ*” итд.

У Архіве грекокатоліцкай парохії у Руским Керестуре не пренайдзены тексты з домену церковнай адміністраціі з XVIII віка писаны з кирилку на руским/русинским языку. Зоз 90-іх роках XVIII віка зачуваны два контрак-

ти керестурской церковній општини: зоз сербским иконорезачом Арсенијом Марковичом з 1791. року и маляром Арсенијом Теодоровичом Пантасичом з 1793. року (АПРК, 1791; 1793, без сигнатури). Обидва писани з латиницу, на варіанти тогочасного сербского адміністративного язика, але подпіси уметнікох з кирилку, з церковнославянским письом. Гавриїл Костельник наводзи обидва контракти и своєї Хроніки керестурской парохиї (Костельник 1998: 71–74). Ния, виривок з контракту з маляром А. Теодоровичом:

„1. Obecsguge Sze Gospodar Arsenia Pantashits Malyar na Szvodu Gore Szveru Trogiczu u csetiri ugla, Csetiri Evangeliszta S prostimi Cziratami kako u Bagu stoge u Svodu...“.

Перша новинска вистка о Руснацох у Бачки обявена у сербских новинох “Сербскія новины” у Бечу 1792. року, у котрой ше спомина о церемонії кладзеня фундаментного каменя за нову грекокатоліцку церкву у Куцуре (Цап 1996: 26–27). Текст писани на славеносербским односно тогочасним кнїжним сербским языку. Аутор непознати, а предпоставя ше же би могол буц коцурски парох Лука Сташински (Миз 2016: 305–306) або даєден други руски священік, а можебудз аж и католіцки священік котри бул присутни на церемонії и обрацел ше гу присутним, як ше наводзи, на славянским языку. Анї у тим тексту не находзиме элементы руского народного язика. Прикладаме виривок: „У Бачкои вармен **чи**, сел⁸ к⁸у⁸ри дне 2 сентябр⁸я положиосе каменъ во основаи⁸ восточне церкве. При овои слави и церемонії бысть началникъ зд⁸ешніи парохъ имен⁸ чмъ Л⁸ка“.

У прыватней преписки грекокатоліцкого руского священства у наведзеним періодзе ше частейше хасновало латински, дзекеди з интерполяциями на народней бешеди або на мишаніни народного язика з церковнославянским языком (Рамач 2020), але зачувані даскељо приклады преписки на народней бешеди або мишаніни народней бешеди з элементами церковнославянского або и русинского язика карпатскаго ареалу.

Коцурски парох Лука Сташински 1792. року написал писмо свойому кумови Петрови Копчайови, парохови у Керестуре (Костельник 1998: 121–123; Миз 2016: 183–184), котре на карпаторусинским языку, з элементами церковнославянского. Ту вшэліяк треба надпомнүц же Л. Сташински и П. Копчай по походзеню з горніх крайох. Там закончели нізши школи, а студії теології у Бечу, кед прешли з юрисдикцыі Мукачевскай под юрисдикцыю грекокатоліцкай Крижевскай епархії. По пошвецаню були намесцены на парохії медзি Руснацох до Бачки, до Коцура и Керестура (Костельник 1998: 121–123; Миз 2016: 183–184, 305–306). Гоч уж дзешец роки були на служби медзі Руснацами у Бачки, у писаню хасновали русински кнїжни язик, котри ше у тим чаше хасновало у рамикох Мукачевскаго владичества. У іх текстох не находзиме очиглядны элементы бешеди Руснацох у Бачки. Остава отворене питане чи вони и у контактох з народом чували свой карпаторусински язик, чи почали прилапіовац бешеду тутейших Руснацох.

Сташински ословлюе Копчая зоз „Превелебный Пане Швогре и Любезн⁸ий Пане К⁸ме“, а далей пише: „Маль емъ сице нам⁸реніе ѿби сме теперъ на окончаню С[втыхъ] Щ⁸ствовъ рано у нед⁸лю с Процесиовъ С[втовъ] пошли до Керест⁸ра вашегѡ, коже и вы сте уробили; але понеже многи люде с⁸уть

нашы, которы нам бывающе в Керестурѣ исповѣдати с, немогли бы рано лачнимъ сердцемъ толико пѣтовати, ани бы доволного часу немали на исповѣдь Свѣтлы. Сего ради Превелебности вашей, Пане Кѣме, влм же мы с помошюю Б[о]жїю завтра, то есть у суботы на ноць, еслі не буде дождь, процесю до Керестура носити будеме. Въ прочемъ любезно поздравлюще Паню Швегерину зо солоткима Ей Чадами штаю Пр[евеле]б[но]сти Вашей.

У Кѣму 22 Iunia 1795.

Вѣрный Кѣмъ Лѣка Сташин[ский].

Але поціганивъ ємъ с, бо небуды наказовати, знамъ добры же ми товош простите циганство, маю роботы дострѣгей” (АПРК, без сиг., Коцур, 22. 06. 1795).

У другим писме, котре Л. Сташински писал П. Копчайови на латинским языку, цали пасус писани на карпаторуским языку, з кирилку. Ту вон поволуе свогого кума же би ше дагварели як помогнуц Я. Радваньови, богословови або уж младому священікови, (Миз 2016: 263), хтори ше зберал на драгу на Горнїцу, и пише: „*To коси мысить быти, мы го такъ къ сироты незохабиме, итоси мысиме ѿробити, лем бы сме мы могли, Превебыли Пане Кѣме, въ одно побесидовать. Сего ради паки, и паки смиренно прошу рачте прйти къ намъ а теперь поздравте ми любезно мою красуну кѣмчиу зъ ей солодкими чадами.*

Ia штаю у Кѣму 12 Новемвриа 1795

Превелебности Вашей Покорный Кѣмъ Лѣка” (АПРК, без сигнатури, 12. XI 1795).

Мож предпоставиц же високообразовани людзе у таким дружтве у бешеди хасновали тот кнїжны язик, у окремых нагодох можебудз дакеди и латински, але вироятно нігда не дознаме хтори язик тоти двоме священіки, шовгрое и кумове, хасновали у медзисобней бешеди. Найблїжей правди же то бул їх мацерински русински, котри научели у родзеним краю, на Горнїци.

Керестурски парох Петро Копчай 1806. року написал писмо своему синови Янкови, котри бул у школи у Калочи, по латински, а на концу писма наводзи хто го ище поздравя: „*Te autem salutant Cantor et Cantorissa tui compatres, hanyicska mala твоє креснто*” (АПРК, без сиг. 28. 07. 1806). Интересантне же мено hanyicska написане з латиницу, а далей три слова з кирилку. У другим писме синови, 1808. року, оцец Петро спомина же ма нову служнїцу и наводзи: „*ale to trupocsok, veliki, nezna ничъ*”. Далей у писме пише и о паніматки Гаднянскай по руски/русински, з латиницу, з мадярским правописом: „*Gadnajszka hodit jak bludna ovcza, nema miszcza nigde*” (Рамач 2020: 399). Очиглядне же П. Копчай у писмох на латинским языку, и кед уруцовал даскельо слова на руским/русинским языку, то було на карпаторусинской варианти, найчастейше з латиницу, з мадярским правописом. То ані не чудне, прето же Петро по основней школи, котру закончел на русинским языку, дальше школоване закончел на латинским языку, а у средней школи учел и мадярски.

Янко Копчай младши, уж як млади священік, кед бул кратки час 1818. року владиков секретар, пише оцови Петрови на латинским языку длугше писмо о своей роботи, о новосцох у владичестве, и на концу о обставинох на влади-

ческим маєтку у Ткацьку, дзе бул дочасно поставены место младого управителя котри трагично погинул. На концу писма спомина о тогорочним урожаю и закончус з виреченьем на русинским язику, з кирилку: „*Мало Татарки за каšč и добрый сливовици которой буде до 10 акової*”. Интересантне же Янко, родзени у Керестуре, пише не на бешедним руским язику, але на карпаторусинским, котри нігда не учел у школи, а могол го лем чуц и дацо научиц од оца и мацери, кед же дома так бешедовали (Костельник 1998: 124–127).

Гоч у административнай пракси грекокатолікох у Бачки при концу XVIII и на початку XIX вика преважно хасновани латински язиқ, пренашли зме даскельо квiti або потвердзеня писани на кирилки на бешеди Руснацох у Бачки з елементами церковнославянскаго языка. Очиглядне же то не писал парох, а мож предпоставиц же писал церковни тутор. Наводзиме документ:

„*Трошакъ Церквеного тутора Рац Мишки Керестурскаго котри по церковнай страни ходиль и трудился лета 1808.*

<i>15 мая да найдетъ на церкву вапно</i>	<i>1ф[оринт] 30 гр[айцари].</i>
<i>20 мая у Черевици с контрактомъ за три дни</i>	<i>1 ф. 30 гр.</i>
<i>24 мая Церковни туторъ (...) з Чизмаром</i>	
<i>за два дни</i>	<i>2 ф.</i>
<i>5 юния по вапно с кочом до три дни</i>	<i>1 ф. 30 гр.</i>
<i>9 юния с тимъ истимъ посломъ</i>	<i>1 ф. 30 гр.</i>
<i>13 юния с тим истим послом</i>	
<i>20 юния До Варадина по (...) и с нимъ назатъ</i>	
<i>до Керестура идучи</i>	<i>2 ф. 12 гр.</i>
	<i>Сума 11 ф. 42 гр.</i>

Више писана сума по церковнай роботы (...) се припознаю

У Керестуру 30 дек[ември] 1808.” (АПРК, без сигнатури, Керестур, 30. 12. 1808).

У офицыйней комуникації церковни общество або поєдинци дакеди ше гу предпоставеней церковнай власци обращали з молбами або жалбами на народнай бешеди з элементами церковнославянскаго або и славеносербскаго языка. Александр Дуличенко у даскеліх прилогах публиковал часцы з таких материалах, як и материали з рукописнаго нашлідства, але не уходзел глібше до язичнай анализы (Дуличенко 2002: 163–176).

Керестурски помоцни учитель Дюра Надь ше 1842. року обрацел з молбу гу крижевскому владикови и модил же би го владика меновал за учителя у грекокатоліцкай парохії у Петровіцах. Ту наводзі свойю заслуги за насельване Руснацох до того места. Прикладаме вириўкі з молбі:

„*На кога надѣюся, яко на милость Нѣвогъ Преосвященства, убо день приходитъ, а нощъ приближается. Така и времена человѣческая ѣкрачаются, а старость Приближается, а найтаче 8 сиромаштвъ верло е тешко младима а камо старима, тако и на себе глядаюћь, къ старости приклоняю главъ ко*

Персам их Преосвященчеству, да би толико Милосердия о мнѣ могли имѣти, и на мое Школе и сиромаство поглядати, и мене за Учителя место У Петровиѣ дати и потвердити како ми и обѣћано от Нѣговога Преосвященства было, да ю я ту штацию добити, а особито сам и заслужио, кои я за исту Петровачку селидбу трудио се ...” (AKE, 42/1842). Учитель Надь ще трудзи писац на славеносербским языку, цо виروятно ребел свидомо, бо писал крижевскому владикові, котри не познал добре руски язык. У писаню хаснусе и сербске Ѯ, а и ят (Ђ) пише барз подобно як Ѯ.

Керестурски биров и ешкути/пришагнїки ше 1852. року обращаєли з молбу гу крижевскому владикові и модлели же би Дионізія Шовша (Миз 12016: 341) намесцел за керестурскаго капелана. Ниа, вириков з молби: “Пречсвяченѣши владико на вашу С[вя]тостъ ѹпноваемъ абы рачили наше желаніе исполнити и ѹпомянуть этого пречеснаго пана Діоніза Шоша намъ за керестурскаго капелана преподати. (...) Вопрочемъ препоручаемся Ваше стадо дѣховны ѿвцы и цилуеме с[вя]тую десницу. У Керестуру Мѣсяца юниа дня 25-го по римски, 1852.” (AKE, 195/1852). Долу шлідза власноручни подписи, шицкі з кирилку, цо шведочи же велька часц жительства була писмена.

Руснаци з Бачинцох у маю 1851. року послали крижевскому владикові молбу писану на церковнославянским языку. Ниа, вирикви:

„Многими водахами тяжко ожидахомъ времѧ оно дожити, да ся ѹмножимъ, и пренебрегиѹю нашу взоромъ на поученіе дѣтей нашихъ родителскѹю должностъ исполнити ѹскоримъ. Сїе желаніе наше исполнися, ибо Господѹ поспѣствѹющи и наше желаніе ѹтвервердающи и благословляющи ѹмножили ся есме на толико, что насъ ѹже есть пари 55, а число домов 34, дѣши пако 280” (AKE, 201/1851). Ту очиглядно нет элементи рускай народней бешеди.

Под час революції 1848/49. року, або непостредно по ней, и на території Бачки, як ше у шлідуючим документу наводзи, слуховали ше рижни збойнїцтва, насилиства, крадзи и подобни злодїйства, часто и з оружийом. Наводзиме документ/преглашэнє по котрим особы котри то робя подпадаю под нагли суд:

„Подъ нагли а кратки смертельни сѹдъ спадаю тоти злотории котори:

1. Сѹть человѣкоубиц, Пѹстае, и котри на драже ци на полю ци увалалѣ людем на дѹги ставаю и гаряю.

б) Таки сѹть и они злобни люде котри паля, такъ ю валалохъ ѹч гѹмнохъ іакъ и на пѹстинохъ: кедъ вецей разъ таки нېчастлици слѹчаи трафяятся. Непатрися ани невиберася хочи якого станю званія или достоинства подъ тотъ смертельни сѹдъ спадаю. Ты ся розѹмия и катонаци котри одъ Regementoхъ поѹтѣкали.

2. Подъ тимъ меномъ: Человѣкоубиц, Пѹстае и на драже Гарамиѣ розѹмити треба и такихъ:

а) Котори по лесохъ, албо по дѹгихъ тайнихъ мѣстохъ находятеся и криюся, наї бѹде ци еденъ ци вецей ю дѹгаштвъ изъ оѹжіемъ, албо изъ дѹгімъ серсамомъ скотримъ смерть може ѹчинити или на дѹже застацъ, погарацъ и пакосци вробицъ.

*b) Котри на п'ятинскихъ Карчмохъ, Чардохъ, С'вачохъ, и на др'ятыхъ та-
инихъ местохъ, котри oddалени с'в валал' и т'в гарантъ, постошенъ со
шр'яж'емъ робя.*

*c. Котори у csinopр8, с шруж'емъ всел'яки Статок рогати, швци, Gulyi¹ албо
минеши² насили' наваля и однимаю и Шганяю.*

*d. Котри 8 Компаний албо 8 др'ятевъ со шруж'емъ на даеденъ валаль, албо
на 8 валал' данаедн' Хиж'8 удеря и человека даедного окрадню, и погараю, хочи
8 такимъ сл'ячу, забю даедного, хочи не, котрого Улапя подъ тотъ Нагли
Смертелни С'вдь спадаю, и Животъ Утраца. Aditamentum et finis.*“ (АПРК, без
сигнатури). На другим боку текст по мадярски. Препознава ще рукопис кере-
стурского пароха Янка Гвожджака (Миз 2016: 128–129). Текст уж бул публико-
вани (Рамач 2007: 284), але графия була присподобена сучасней, та зме го озно-
ва преписали и приложели у целосци з оригиналну графию.

Зачувани интересантни документи котри додатно регуловали малженски од-
ношения. Прикладаме документ – *Обвязаніє / зобовязане*, котре подписали муж
и жена, повинчани як гдовец и гдовица, у котрим ше вон обовязує же будуце
будзе шорово з ню жиц и не будзе ше вецей так справовац и робиц тото цо ро-
бел. И жена му обецує вирносц, любов и старане о дзецах и обисцу. *Обвязаніє*
написал парох Янко Гвожджак. Текст опубликовал А. Дуличенко (Дуличенко
2009: 168–169), але понеже направел вецей гришки у преписованю, даваме го
у целосци:

”Обвязаніє

*Ja Папъ Штеф. Михаль прїимамъ мою Жена съ мномъ в'янчану с ей д'ѣти, и ѹак на в'янчаню, так и терасъ обецу[емъ] ей и каждому котрогося сія стваръ
дотикати буде, в'ѣрность, любовъ и прїязнность; и ѹа на ей д'ѣти таку ста-
ростъ, у хл'ѣбу, у шматохъ мати будемъ, ѹак на мои власни. Кедъ же би ѹа
ей криводу даяку уробель ю по неправди квишель, оганяль, пребиваль, дапаче
еще и шкаредними словами ю лаюци ображель, самъ себ' судъ чинимъ, кельо
раз бися то трафело, тело рази все дванацъ пал'чи заслужимъ, безъ жад-
ногого Суда бировскаго. Но и ѹа жадамъ шт неи, аби и вона по пришаги мн'ѣ
в'ѣрность, любовъ прїязнность и послушенство а моему д'ѣчатку материн-
скую любовъ и Старость, всегда показовала, на мою худобу якъ колвек на свою
власну, на дом, шмати, шмасту, хл'ѣбъ старость мала, и ничъ изъ обисца безъ
моего знаня не твердала ”.*

(...) „На Сie Шлюбоване обвязуемся собственою рукою при подпомъ моим
Крестнимъ знаменіемъ и повторіаваю обвязаніє, же никогда веци так жити, и
таки д'ѣла творити небуду.

+ Папъ Штеф. Михаль, житель у Керестуръ

*То исто Жена его в'янчана Марїа Каньююхъ што вонъ шт неи жада шлюбує
и своимъ крестнимъ знаменіемъ потвердуетъ*

У Керестуръ 13 Десемвра 1855.

¹ Гуля (од мадяр. gulya) – чупор яловкох и векших целятох на пасовиску.

² Минеш (мадяр. ménés) – чупор коньох, ергела.

+ Марія Канюхъ, вънчана Жена Пан Штеф. Михала

Пред нами : J. Gvosgják, Парох (подпись)

Viszlavszki Andri“ (АПРК, Керестур, 13. 12. 1855).

Текст писани на бешедним языку Руснацох у Бачки, з елементами церковнославянского и карпаторусинского языка, котри присутни меней у лексики, а веций у граматичных формох.

На писани язык Руснацох у Бачкей и Сріме при концу XVIII и у першой половки XIX вика очиглядно мал упльїв и славеносербски язык, цо мож замерковац у офицыйней кореспонденції руских священікох зоз сербским православним священством або їх церковнима велькодостойнікамі. У таких писмох руски священіки до церковнославянского языка уноша и элементи сербского языка як и характеристичну ортографию за тогочасни славеносербски язык котри ше хасновал преважно у домену церковного живота. Наводзіме приклад:

„Високо-Пречсвіщеній Архи-Іерею, Г[оспо]дине мнѣ Милостивній!—

Милостивое Пречсвіщенства Вашегѡ Писмо, дѣла дѣвице Елене Кѹпнски иногда Парохіане моей касающе с, чресъ жениха то дѣвици, ко мнѣ ўслытое, с великомъ увидленіемъ вчерашинымъ дномъ читахъ: понеже честнѣйшемъ Конзісторіумъ, ѿ которагѡ Преосвіщенство Ваше извѣщено есть, добро познато имѣетъ бити, да азъ высочайшия цесаро-Кралевскыя укази не инимъ путемъ, кромѣ высокославнагѡ Конзіліума, и Діецезалнагѡ моегѡ Г[оспо]дина Епископа пріимати обыкохъ. (...) Что же азъ на сообщение (...) Всевысочайший Інтиматъ славной Вармеї ѿговорилъ, то за извѣстie пріятии Високо-Пречсвіщенство Ваше вышепомічю Дѣвицѣ ко Благородномъ Г[оспо]дину сеа племенітей Вармеї Вице-Шпану ѿслати благоизволите. (...).

Въ прочемъ врѣчающе себе у даличю Милость, и цѣлующе свінчюю Десницѣ ѿстаемъ Високо-Пречсвіщенства Вашегѡ слуга нижайшии Лѣка Сташински Парохъ у Кѹдрѣ 31 Іанварia [1]792.” (AKE, 59/1792, Коцур 31. 01. 1792).

У даёдних текстох ше находза слова або конструкцій котри не зазначены у руским языку познейше, але то не мушки значиц же ше вони не хасновали и у каждодневой бешеди у чаще кед тексты писани. Руснацы ше од половки XVIII вика присельовали до Бачки з території на котру ше пресцерала юрисдикція Мукачевской епархії над грекокатолікамі (14 жупаній у сиверовосточнай Угорской). Медзитим, непрерывна масовна миграція Русинох до Угорской ше одвивала од XIV–XVIII вік з другого боку Карпатох, з Польской. На спомннуту територію у Угорской сукcesивно приходзели векши або менши габи, векши або менши групи русинских преселенцох, Лемкох, Бойкох и Гуцулох, котри ше медзі собу могли розліковац по бешеди, етнічных прикметох, обычайох, способе живота, привредзования итд. (Тиводар 2011). До Бачки ше у другой половки XVIII віку присельовали Русини зоз широкей території тедишнай сиверовосточнай Угорской и нет сумніву же ше веций або меней медзі собу розліковац по бешеди, етнічных и етнологійных прикметох, привредзование, але ше тоти розлики у новим стредку з часом у велькай міри нивеловали. Прето ше и часц лексики, хтору ище даёдни приселенцы хасновали у бешеди у другой половки XVIII вика, з часом могла затрациц.

На концу констатуєме же у Архиві Грекокатоліцькій парохії у Руским Керестуре зачувани писані материяли на кирилки и на русинским/руським языку з часу од конца XVIII по половку XIX вика, значни за преучоване початкох односно розвою руского писаного язика. Документи у найвекшій мири спадаю до сферы церковного живота або активносцюх и контактох духовних особох, але присутни и приклади материялох з обласци цивилней адміністрації односно политичних власцюх.

Цитована література

Гнатюк, Володимир. «Рускі оселі в Бачці. (В Полудневій Угорщині)». Записки Наукового Товариства ім. Шевченка, т. XXII, Львів, 1898: 1–58.

[Gnatûk, Volodimir. «Ruski oselî v Bačci. (V Poludnevij Ugoršini)». Zapiski Naukovogo Tovaristva im. Ševčenka, t. XXII, 1898: L'viv 1–58]

Гнатюк, Володимир. Угроруські духовні вірші. т. I. Львів, 1902. Латяк, Д. (ред.), Нови Сад: Руске слово, 1985.

[Gnatûk, Volodimir. Ugroruski duhovni virši. t. I. L'viv, 1902. Latâk, D. (red.), Novi Sad: Ruske slovo, 1985]

Дуличенко, Александр. Книжка о руском языку. Увод до рускей филологиї у документах и коментарох. Нови Сад: Дружтво за руски язик, литературу и культуру, 2002.

[Duličenko, Aleksander. Knjžka o ruskom âziku. Uvod do ruskej filologij i dokumentoh i komentaroh. Novi Sad: Družtvo za ruski âzik, literaturu i kulturu, 2002]

Дуличенко, Александр. Jugoslavo-Ruthenica II. Роботи з рускей филологиї и историї. Нови Сад: Филозофски факултет Нови Сад – Руске слово, 2009.

[Duličenko, Aleksander. Jugoslavo-Ruthenica II. Roboti z ruskej filologij i istorij. Novi Sad: Filozofski fakultet Novi Sad – Ruske slovo, 2009]

Ковач, Михайхло. «Розвой писаного слова и сучасна видавательна діяльносц у нас». Нова думка, 4. Вуковар: Союз русинів-українців Хорватії, 1973, 41–45.

[Kovač, Mihajlo. «Rozvoj pisano slova i sučasna vidavatel'na dijalnosc u nas». Nova dumka, 4. Vukovar: Soúz rusiniv-ukraïnciv Horvatii, 1973, 41–45]

Ковач, Михайло. «Шлідами зазберовачох народних духовних скарбах у нас». Нова думка, 16. Вуковар: Союз русинів- українців Хорватії, 1977, 49–46.

[Kovač, Mihajlo. «Šlidami zazberovačoh narodnih duhovnih skarboh u nas». Nova dumka, 16. Vukovar: Soúz rusiniv-ukraïnciv Horvatii, 1977, 49–46]

Костельник, Гавриїл. Liber memorabilium грекокатоліцькій парохії бачкерестурскеї. Нови Сад: Союз Руснацох и Українцох Югославії, 1998.

[Kostel'nik, Gavriil. Liber memorabilium grekokatolickej parohii bačkeresturskej. Novi Sad: Soúz Rusnacoh i Ukraïnciv Úgoslavii, 1998]

Костельник, Гавриїл. Проза на руским литературним языку. Нови Сад: Руске слово, 2011.

[Kostel'nik, Gavriil. Proza na russkim literaturnim âziku. Novi Sad: Ruske slovo, 2011]

Миз, Роман. Священіки дакедишнього Осечкого викарията. Нови Сад – Петроварадин: Парохия св. Петра и Павла Нови Сад – „Maxima“ – друкарня и видавательна хижа, Петроварадин, 2016.

[Miz, Roman. Svâšeníki dakedišn'ogo Osêckogo vikariáta. Novi Sad – Petrovaradin: Parohiâ sv. Petra i Pavla Novi Sad – „Maxima“ – drukarnâ i vidavatelnâ hiža, Petrovaradin, 2016]

Рамач Фурман, Анамария. «Особлівосци консонатизма єднай рускей рукописнай кнїжкі з початку ХХ віку».

Шветлосц, 4/2019. Нови Сад: Руске слово, 2019, 25–45.

[Ramač Furman, Anamariâ. «Osoblîvosci konsonatizma êdnej ruskej rukopisnej knižki z počatku XX viku». Švetlosc, 4/2019. Novi Sad: Ruske slovo, 2019, 25–45]

Рамач, Янко. Руснаци у Южнай Угорскай (1745–1918). Нови Сад: Войводянска академія наукох и уметносцох, 2007.

[Ramač, Ānko. Rusnaci u Úžnej Ugorskej (1745–1918). Novi Sad: Vojvodânska akademîa naukoh i umetnoscoh, 2007]

Рамач, Янко. „Почеци национальног препорода Русина у Јужној Угарској у првој половини 19. века“. Годиšњак филозофског факултета у Новом Саду, књ. XXXV-1, Филозофски факултет Нови Сад Нови Сад, 2010, 255–266.

[Ramač, Janko. «Počeci nacionalnog preporoda Rusina u Južnoj Ugarskoj u prvoj polovini 19. veka». Godišnjak filozofskog fakulteta u Novom Sadu, knj. XXXV-1, Filozofski fakultet Novi Sad, Novi Sad, 2010, 255–266]

Рамач, Янко. «Тексти апокрифа „Хождение Богородицы по муках“ у руских рукописных зборнікох». Шветлосц, 1/2011. Нови Сад: Руске слово, 2011, 49–70.

[Ramač, Ānko. «Teksti apokrifa „Hoždeniê Bogorodici po mukah“ u russkih rukopisnih zbornikoh». Švetlosc, 1/2011. Novi Sad: Ruske slovo, 2011, 49–70]

Рамач, Янко. «Матеріали до вивчення апокрифів з рукописних збірок русинів Південної Угорщини (XIX ст)». Проблеми славянознавства/Problems of Slavonic studies, Випуск/Issue 65. Лівів – Львівський національний університет, 2016, 158–166.

[Ramač, Ānko. «Materiali do vivčennâ apokrifiv z rukopisnih zbìrok rusiniv Pivdennoi Ugoršini (XIX st)». Problemi slavânoznavstva/Problems of Slavonic studies, Vipusk/Issue 65. Lîviv – L'vivs'kij náçional'niy unîversitet, 2016, 158–166]

Рамач, Янко. «Подоби Христа, апостолох и святих у апокрифах Руснацох у Южнай Угорскай». [У:] А. Дуличенко, М. Номати (ред). Славянская микрофилология. Slavica Tartuensia XI – Slavic Euroasian Studies 34. Sapporo – Tartu: Slavic-Euroasian Research Center – Slaavi Filoloogia Osakond, 2018, 273–289.

[Ramač, Ānko. «Podobi Hrista, apostoloh i svâtih u apokrifoh Rusnacoh u Úžnej Ugorskej». [U:] A. Duličenko, – M. Nomati (red). Slavânskaâ mikrofilologîâ. Slavica Tartuensia XI – Slavic Euroasian Studies 34. Sapporo – Tartu: Slavic-Euroasian Research Center – Slaavi Filoloogia Osakond, 2018a, 273–289]

Рамач, Янко. Світогляд русинів Південної Угорщини крізь призму апокрифів з їх рукописних збірників з XVIII та XIX стст. У: Српска славистика. Колективна монографія, т. II. Београд: Савез Савез славистичких друштава Србије, 2018б, 321–332.

[Ramač, Ānko. Svitoglâd rusiniv Pivdennoi Ugoršini kriz' prizmu apokrifiv z iň rukopisnih zbìrnikiv z XVIII ta XIX stst. U: Srpska slavistika. Kolektivna monografiya, t. II. Beograd: Savez Savez slavističkih društava Srbije, 2018b, 321–332]

Рамач, Юлиян. Граматика руского языка. Београд: Завод за уџбенике и наставна средства, 2002.

[Ramač, Úliân. Gramatika ruskogo âzika. Beograd: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, 2002]

Тамаш, Юлиян. История рускей литературы, Београд: Завод за уџбенике и наставна средства. 1997.

[Tamaš, Úliân. Istorâ ruskej literaturi, Beograd: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva. 1997]

- Тиводар, Михайло. Етнографія Закарпаття. Ужгород: Гражда, 2011.
 [Tivodar, Mihajlo. Etnografiâ Zakarpattâ. Užgorod: Gražda, 2011]
- Тихи, Ф. «Дві старі бачвансько-рускі вірші». Руски календар за южнословянских
 Русинох 1932. Руски Керестур: Руске народне просвітне дружтво., 1932,
 [Tihy, František. «Dvě staré bačvanská-ruská věrní». Ruski kalendar za užnoslavânskikh
 Rusinoh 1932.RuskiKerestur: Ruske narodne prosvitne družtvo, 1932, 78–82.]
- Tichý, F. «Jihoslavští Rusíni». Slovanský přehled, 1928, XX, č. 3, leden, s. 30.
- Tichý, F. Československé písne v Moskevském zpevníku. Praha a Bratislava, 1931.
- Франко, Іван. Апокрифи і легенди з українських рукописів. т. II, Апокрифи но-
 возавітні. А. Апокрифічні евангелія. Львів, 1899. Львів: Львівський національний університет, 2006.
 [Franko, Ivan. Apokrifi i legendi z ukraïns'kih rukopisiv. t. II, Apokrifi novozavitni.
 A. Apokrifichni evangeliia. Lviv, 1899. Lviv: Lviv's'kij nacional'nyj universitet, 2006]
- Франко, Іван. Апокрифи і легенди з українських рукописів. т. IV. Апокрифи
 есхатологічні. Львів, 1906. Львів: Львівський національний університет, 2006.
 [Franko, Ivan. Apokrifi i legendi z ukraïns'kih rukopisiv. t. IV. Apokrifi eshatologichni.
 Lviv, 1906. Lviv: Lviv's'kij nacional'nyj universitet, 2006]
- Удвари, Иштван. «Непознате писмо Георгия Росия на мадарску Горнїцу». Шветлосц, 2/1989. Нови Сад: Руске слово, 1989, 246–258.
 [Udvari, Istvan. «Népoznané písmo Georgiá Rosiá na madársku Gornícu». Švetlosc,
 2/1989. Novi Sad: Ruske slovo, 1989, 246–258]
- Цап, М. Микола. Церква и школа у Коцуре. Прилоги и жридла. Нови Сад:
 Грекокатоліцка парохія св. Петра и Павла Нови Сад, 1996.
 [Cap, M. Mikola. Cerkva i škola u Kocure. Prilogi i žridla. Novi Sad: Grekokatolicka
 parohia sv. Petra i Pavla Novi Sad, 1996]
- Гаврилович, Славко. «Русини у Баćкој и срему од средине XVIII до средине XIX века». Godišnjak Društva istoričara Vojvodine. Novi Sad: Društvo istoričara Vojvodine, 1977, 153–215.

Жридла

- Архив Крижевской епархиї, Крижевци – Arhiv Križevačke eparhije, Križevci (AKE)
 [Arhiv Križevskej eparhiї, Križevci – Arhiv Križevačke eparhije, Križevci (AKE)]
- Архив Парохії у Руским Керестуре (АПРК) – приватни писма без сигнатурох и
 матрикули кресценцих, винчаних и умартих.
 [Arhiv Parohij u Russkim Keresture (APRK) – privatni pisma bez signaturoh i matrikuli
 krescenij, vinčanij i umartih]

Janko Ramač

THE BEGINNINGS OF CYRILLIC LITERACY OF THE RUTHENIANS IN BAČKA AND SREM FROM THE MID-18th TO THE MID-19th CENTURIES

Summary

The article presents, describes and includes parts of written sources in the Ruthenian/Rusyn and Church Slavonic languages which are important for the study of the beginnings of Ruthenian literacy in Bačka and Srem from the mid-18th to the mid-19th centuries. In the former studies of the history of the Ruthenian language, only a smaller number of these documents have been mentioned, without thorough analysis. On the basis of the analysis of the extant sources, it can be concluded that until the late 18th century these texts were written in Cyrillic, Church Slavonic script, mainly in Church Slavonic, or in a mixture of the Church Slavonic and Carpatho-Ruthenian standard languages of that time. In these texts there are no elements of the vernacular of the Ruthenians in Bačka. It can be explained by the fact that they were mainly written by Ruthenian priests who were, by origin, from the upper parts of Hungary, from the territory of the jurisdiction of the Diocese of Mukachevo which extended over the Greek Catholics. Only the documents from the 1840s written in Cyrillic, Church Slavonic and civil scripts were preserved. Besides Church Slavonic, there was also a mixture of the Church Slavonic language and the vernacular of the Ruthenians in Bačka and Srem, and, partly, a mixture of Russian Church Slavonic and vernacular Serbian languages used by spiritual and lay persons.

Keywords: Ruthenians in Bačka and Srem, Cyrillic literacy, Church Slavonic language, vernacular, mixture of Russian Church Slavonic and vernacular Serbian languages.